

CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN SECOLELE XVI-XVII

de PAUL I. CERNOVODEANU

Hrisovul slavonesc dat de Vlad Țepeș la 20 septembrie 1459 în cetatea București, prezintă o valoare istorică deosebită, fiind cel dintâi izvor scris cunoscut atestând existența vechiului oraș de pe malurile Dîmboviței. Desigur că acest document — de fapt un privilegiu de stăpînire asupra unor moșii pentru niște boieri olteni — ar fi trezit un interes mult mai viu pentru istorici dacă ar fi oglindit fenomene legate de geneza orașului, cum ar fi fost de pildă condițiile ce au determinat creerea cetății București, întinderea întregului ei hotar cu satele înconjurătoare sau caracterul relațiilor dintre domnie, boierime, neguțătorii și meșteșugarii noii așezări de pe cursul inferior al Dîmboviței.

Nu există nici un act de cancelarie domnească din veacul al XV-lea sau din prima jumătate a celui de al XVI-lea, care să ateste de la început drepturile și obligațiile tîrgoveților bucureșteni față de domnie, instituție ce exercita dreptul de proprietate absolută (*dominium emens*) asupra teritoriului orașelor din Țara Romînească, ceea ce ne obligă să căutăm informații de această natură în izvoare ulterioare relative atît la București cît și la alte orașe din Țara Romînească.

Se știe că apariția și dezvoltarea Bucureștilor — ca de altfel a tuturor orașelor în timpul orînduirii feudale, după cum a arătat Friedrich Engels — se datorează procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură, precum și apariției schimbului și a pieței interne, ca rezultate ale ridicării organizării statale pe o treaptă de evoluție superioară¹⁾.

Legînd comerțul balcanic și cel dunărean cu restul țării și cu Transilvania, Bucureștii, născuți ca o așezare de meșteșugari și neguțători în jurul unui tîrg, la intersecția drumurilor ce luau diferite direcții spre curțile domnești de la Cîmpulung, Argeș sau Tîrgoviște, de-a lungul văii Prahovei sau a Teleajenului spre Brașov, sau urmînd valea Ialomiței

¹⁾ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, Buc., Editura Politică, 1961, ediția a V-a, p. 165.

spre Buzău și Brăila, ajung treptat să dobândească spre sfârșitul secolului al XV-lea o importanță din ce în ce mai accentuată în viața economică, socială și politică a Țării Românești. Cunoscutul cronicar polon Martin Crommer considera de altfel Bucureștii în această epocă ca fiind „cetatea cea mai de frunte a Țării Românești” (Dambroviciam arcem primariam)¹⁾.

Dacă întrucîtva asupra istoriei economice dar mai ales asupra acelei politice a orașului București există încă din vremea istoriografiei burgheze studii relativ numeroase, dezbătînd pe larg aceste importante aspecte din trecutul Capitalei noastre, în schimb lucrări speciale privind organizarea administrativă a orașului în primele secole de existență nu există, această problemă fiind tratată fie ca un capitol al istoriei propriu zise a Bucureștilor²⁾, fie încadrată în lucrări generale asupra orașelor românești, bazate însă pe concepția greșită că organizarea orașelor noastre ar constitui o simplă imitație a instituțiilor urbane germane aduse în Transilvania de sași³⁾.

Cercetări mai recente, bazate pe analiza atentă a izvoarelor, dovedesc însă că orașele Țării Românești, cu toată aparenta imitare a instituțiilor săsești mai ales în ceea ce privește nomenclatura funcțiilor administrative, au avut condiții de dezvoltare proprii, determinate de evoluția lor internă, cu totul diferită de aceea a orașelor transilvănene⁴⁾.

Bucureștii — ca și celelalte centre urbane din Țara Românească de altfel — prezentau în secolele XV—XVI o remarcabilă concentrare de sate în jurul vetrei orașului propriu zis. Astfel numai pînă la 1625 s-au identificat pe actualul teritoriu al Capitalei noastre, sau în vecinătatea sa imediată, existența unui număr de 41 de sate⁵⁾, dintre care cele mai multe au fost absorbite apoi în decursul sec. XVII—XIX în cuprinsul Bucureștilor, devenind simple mahalale sau suburbii ale sale (este cazul Dudeștilor, Văcăreștilor, Cotrocenilor, Grozăveștilor, Otopenilor, Străuleștilor, Măicăneștilor, Popeștilor-Leordeni etc.).

Concentrarea unui atît de apreciabil număr de sate în imediata apropiere a Bucureștilor în perioada amintită explică suficient de clar activitatea economică a orașului în jurul căruia erau grupate. Bucureștii constituiau astfel un loc prielnic de vînzare al produselor economice agricole-pastorale a satelor înconjurătoare, iar acestea o piață de desfacere a articolelor meșteșugarilor bucureșteni. Schimbul de mărfuri cu regiunea înconjurătoare și negoțul de tranzit, în al cărui circuit intrau și Bucureștii, au jucat astfel un rol de seamă în dezvoltarea orașului.

¹⁾ Martin Crommer, *De origine et rebus gestis Poloniarum, Coloniae Agripinae*, 1589, liber XVIII, p. 413.

²⁾ Ca de pildă G. I. Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 718—738.

³⁾ N. Blarenberg, *Essai comparé sur les institutions, les lois et les moeurs de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, București, 1885, p. 64; I. N. Angelescu, *Histoire économique des Roumains*, vol. I, Genève, 1919, p. 221; N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, vol. I, București, 1922, p. 261—263. I. C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, 1935, p. 28; P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, p. 191.

⁴⁾ Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650 în „Studii”, IX (1956), nr. 2—3, p. 57—75.*

⁵⁾ Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI în „Studii”, IX (1956), nr. 6, p. 91.*

Orașul alcătuia deci în această vreme o unitate care se compunea din târgul propriu zis și moșiile sale din jur. Atestarea în numeroase documente bucureștene din veacurile XVI—XVII a unor stăpînitori de moșii, vii, livezi, mori și grădini în cuprinsul orașului, demonstrînd astfel coexistența vieții economice agricolo-pastorale cu aceea mai evoluată, de producție meșteșugărească și schimb, documentată prin existența bazarului, prăvăliilor și pivnițelor de desfacere a vinurilor, dovedește tocmai acest proces specific de dezvoltare, caracteristic tuturor orașelor noastre în timpul orînduirii feudale.

Tîrgoveții foloseau întinsa moșie a orașului pentru agricultură și creșterea vitelor, existînd atunci o slabă separare a meșteșugurilor de agricultură, fapt ilustrat și de apariția tîrzie a breslelor de meșteșugari la București abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În ceea ce privește drepturile de stăpînire asupra Bucureștilor cît și asupra celorlalte orașe din restul țării în general, se știe că ele aparțineau domniei, ca o consecință a dreptului domenal exercitat de domnul suzeran feudal, asupra întregii țări.

Ca ori și ce proprietar din timpul orînduirii feudale, domnul considerînd orașul drept „moșie” a sa, o dădea locuitorilor în dijmă. Pentru folosința caselor în tîrg și a curților lor, orașenii plăteau un impozit special, numit „galbenul de fum”¹⁾.

Pentru comerțul periodic și permanent din tîrgurile orașului, se percepea de către domnie un venit special, vama tîrgului. În sfîrșit un alt venit provenea și din dreptul de folosință de către tîrgoveți al morilor de apă, atunci cînd nu erau așezate pe proprietăți boierești sau mănăstirești²⁾.

Rezumînd cele afirmate pînă aici, se poate deci desprinde ideia că Bucureștii ca și celelalte orașe din Țara Romînească — considerate de domni ca simple moșii și proprietăți ale lor personale — datorită condițiilor economico-sociale specifice (adică dominația relațiilor de producție agricolo-pastorale și slaba dezvoltare a producției interne meșteșugărești) agravate și de apăsătorul jug otoman și de monopolul economic al Porții, nu au putut ajunge la o autoadministrare completă, ca orașele din Transilvania. Ele s-au bucurat doar de drepturi de autoadministrare incomplete, conducerea fiind împărțită între autoritățile locale mandatare ale obștei tîrgului și reprezentanții puterii domnești. Acest proces a dăinuit pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd datorită întăririi regimului nobiliar în Țara Romînească, semi-autonomia celor mai multe orașe a fost desființată de către domnie în favoarea reprezentanților ei și a claselor dominante, adică marea boierime, negustorimea avută și clerul mănăstiresc. În această dublă conducere a orașelor în veacurile XV—XVII, organele locale administrative propriu zise se ocupau de toate problemele ce țineau de organizarea internă a orașelor, iar reprezentanții domniei urmăreau îndeplinirea hotărîrilor sfatului domnesc sau a unor decizii privind acele categorii de orașeni (ca de pildă slujitorii), care nu țineau de jurisdicția organelor administrative propriu-zise³⁾.

¹⁾ *Istoria Romîniei* (Ed. Academiei R.P.R.), vol. II, Buc. 1962, p. 878.

²⁾ P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Romîne*, p. 172—173.

³⁾ Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor...*, p. 57—58.

În Țara Românească orașele erau conduse de un „județ” împreună cu un sfat comunal alcătuit din 12 pîrgari, reflectînd un simbolism religios generalizat în întreaga organizare administrativă a orașelor europene în orînduirea feudală.

În actele scrise în limba slavă, județul se numea *сѣдѣцѣ, сѣдѣцѣ, сѣдѣцѣ* (judecător). Termenii slavi și romîni reprezentau echivalentul germanului Richter conducătorul orașelor săsești din sudul Transilvaniei și ilustrau paranomastic unul din drepturile exercitate de conducerea municipală: dreptul de judecată asupra locuitorilor din lăuntrul așezării urbane. În acte pîrgarii erau numiți *пѣргари, пѣргари* sau *пѣргари* și echivalau cu germanul *Bürger*, în forma veche săsească *Pürger*¹⁾.

Referindu-ne la orașul București, constatăm și aici această dublă conducere a treburilor orașenești de către autoritățile locale și de reprezentanții puterii domnești, pînă la începutul veacului al XVIII-lea cînd semi-autonomia administrativă a reședinței de scaun încetează în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, după 1701²⁾.

Deși existența orașului București este atestată documentar încă de la 20 septembrie 1459, totuși de la această dată și pînă la 13 mai 1563³⁾, adică din a doua jumătate a veacului al XVI-lea de cînd datează prima carte a unui județ bucureștean cunoscută pînă astăzi, nu există nici o mărturie internă privitoare la organizarea administrativă a cetății de scaun de pe malurile Dîmboviței.

Tot ceea ce se poate releva în această problemă se referă numai la atestarea prezenței unui dregător domnesc în conducerea orașului în veacul al XV-lea, anume *Vornicul*. Astfel, la 8 noiembrie 1469, Neagul vornicul se adresa din orașul București sibienilor, în privința unei hotărîri date într-o ceartă avută însă la Țîrgoviște de Ștefan Diacul cu patru greci, pe baza pîrîi unui italian⁴⁾. De aici concluzia logică că vornicul exercita anumite atribuții juridice în conflictele dintre străini, în cetatea de scaun a Țării Românești.

Seria județelor de București, adică a căpeteniilor administrative ale orașului se deschide cu un anume Necula, fiul lui Bobanea; în total ni s-au păstrat, în original sau în copii, un număr de 58 de cărți ale orașului (adică documente de la județi, pecetluite cu sigiliul Bucureștilor), între 13 mai 1563 și 10 martie 1699.

Înainte de a trece la examinarea atribuțiilor administrative ale județelor în viața internă a orașului București, vom încerca să înfățișăm oțeva date în legătură cu alegerea, originea și poziția lor socială.

Documentele orașenești cunoscute pînă în prezent, nu dau nici un fel de lămuriri asupra modului de eligibilitate a județelor și nici asupra ceremonialului instalării lor în funcție. Tot ceea ce se cunoaște în această

¹⁾ Emil Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești în Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. II,, București, 1956, p. 441.

²⁾ Instituția județului este amintită pentru ultima oară la București în cartea dată de Constantin vodă Brîncoveanu la 1 ianuarie 1701 brașovenilor din oraș, obligați la plata unei dări anuale către visterie de 1.000 taleri — cf. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Conдика de porunci a visteriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, (1962), p. 400, nr. 51.

³⁾ *Documente privind istoria Romîniei*, veac XVI, B, vol. III, p. 177, nr. 212.

⁴⁾ E. Hurmuzaki, *Documente cu privire la istoria romînilor*, vol. XV/1, București, 1911, p. 73, nr. CXXVII.

privință — dar numai cu privire la orașul Cîmpulung — sînt doar relațiile tirzii ale lui C. D. Aricescu, de la mijlocul secolului al XIX-lea¹⁾, întemeiate pe tradiția locală și pe aceia familială, întrucît tatăl autorului, Dimitrie Aricescu, a fost ultimul județ al Cîmpulungului între 1822—1828.

Prima problemă care se pune este aceea a duratei mandatului județului precum și a datei la care se făcea alegerea sa. În această privință, documentele contemporane oferă unele posibilități de a afirma cu destulă siguranță, că județii erau aleși *anual*, iar data alegerii lor și a intrării în slujbă se schimba de la oraș la oraș, în funcție de sărbătorirea hramului protector al orașului.

Astfel, pentru Tîrgoviște s-au observat pe bază documentară șase cazuri, pe o perioadă de circa 50 de ani (între 1585—1636), în care județul nu rămînea mai mult de un an în funcție²⁾, iar o relatare anonimă catolică asupra Țării Românești din 1688, afirmă că în orașul Cîmpulung județul se schimba anual³⁾. Același proces de eligibilitate anuală a judeților trebuie să fi avut loc și la București unde întîlnim de pildă pe județul Stan în funcție la 30 mai 1589⁴⁾ și pe Vilcan la 15 februarie 1590⁵⁾, sau pe Ianu la 17 iulie 1625⁶⁾ și pe Dumitru la 29 aprilie 1626⁷⁾, sau tot pe Dumitru la 23 decembrie 1631⁸⁾ și pe Gherghe la 1632⁹⁾.

Întreaga activitate a organelor administrative ale orașului (județ și pîrgari) era legată — într-o vreme cînd ideologia religioasă era atotputernică — de biserica „pazarului”¹⁰⁾ de lângă Curtea domnească. Aici se făcea alegerea județului, în fiecare an, probabil primăvara¹¹⁾, cam pe la sf. Gheorghe, după cum se obișnuia în Moldova ca și în Ungaria¹²⁾ și chiar în Țara Românească, la Cîmpulung unde era fixată în prima marți după Paște¹³⁾. Tot în biserică i se încredințau județului însemnele demnității sale, catastiful orașului, în care se treceau schimbările de proprietăți și sigiliul orașului.

Este de crezut că și la București sigiliul se păstra la început în biserica din „pazar”, pentru că și la Cîmpulung era ținut la Bărăție sau la mănăstirea Negru Vodă, după cum județul se alegea dintre catolici sau

¹⁾ C. D. Aricescu, *Istoria Cîmpulungului prima reședință a României*, vol. I, București, 1855, p. 131—136, 139.

²⁾ L. Lehr, *op. cit.*, p. 58—59.

³⁾ *Raportu istoricu despre starea Țerei Romînesce (1679—1688)*, în „Magazinul istoric pentru Dacia”, vol. V, București, 1847, p. 37—38.

⁴⁾ *Documente privind istoria României*, B, veac XVI, vol. V, p. 411, nr. 425.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 430—431, nr. 448.

⁶⁾ Arhivele Statului București, *Mănăstirea Nucet*, XV/3.

⁷⁾ *Ibid*, *Mănăstirea Radu Vodă*, IV/30.

⁸⁾ *Ibid*, *Mănăstirea Plumbuita*, X/1.

⁹⁾ *Ibid*, *Stavropoleos*, XII/5.

¹⁰⁾ Diferită de biserica Curții domnești propriu zise, biserica din „pazar” era probabil aceea numită a doamnei Maria și a doamnei Stana, distrusă de turci la 1595; vezi raționamentul la N. Vătămanu și P. I. Cernovodeanu, *Considerații privitoare la pecetile orașului București în secolele XVI—XVII*, în „Studii și cercetări de numismatică”, vol. IV, (în pregătire pentru tipar).

¹¹⁾ Alegerea se făcea primăvara, în legătură cu reînnoirea întregii naturi, cores-punzînd unei tradiții străvechi (cf. și L. Lehr, *op. cit.* p. 59). Presupunerea lui E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 443, că județul și pîrgarii s-ar fi putut schimba în puterea iernii, la 2 februarie (întîmpinarea domnului) pare mai puțin probabilă.

¹²⁾ D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, VII (1956), fasc. 2, p. 157—163.

¹³⁾ Vîrtosu, *op. cit.*, p. 485.

ortodocși¹⁾. De asemenea se știe că la Argeș sigiliul se „găzduia” la mănăstire²⁾, în Ungaria era dat în paza capelanului curții și în orașele ardelenene se păstra în biserică³⁾. Cum la București în secolul al XVI-lea sigiliul orașului înfățișa pe Maica Domnului (bust) cu pruncul⁴⁾, este logic ca acea biserică din „pazar” să fi purtat hramul Maicii Domnului. În primele decenii ale secolului al XVII-lea, deși biserica din „pazar” dispăruse și nu mai fusese reconstruită, județii orașului au menținut un timp (între 1615—1634) în tiparul sigilar al orașului amintirea vechiului „patronaj” al Maicii Domnului, înfățișată de astă dată nu după tiparul vechi, pierdut, ci așa cum era obișnuit zugrăvită pe zidurile bisericilor, așezată pe tron cu pruncul pe brațul drept⁵⁾ sau stîng⁶⁾.

Subordonîndu-se însă din ce în ce mai evident domniei, către mijlocul secolului al XVII-lea, administrația orășenească a adoptat protecția de mai mare prestigiu a bisericii Curții domnești, ce purta hramul Bunei Vestiri, redat în cel de al doilea și ultimul tip sigilar al orașului București în perioada 1653—1698⁷⁾.

Absența unei cancelarii pentru desfășurarea normală a activității administrative bucureștene și păstrarea arhivei — așa cum au existat de pildă acele *Bürgerhaus*, *Rathaus* sau *Stadthaus* (Primării), în orașele ardelenene⁸⁾ — a constituit o mare lipsă a vechii noastre organizări orășenești, deoarece relativ puține cărți ale judeților și pîrgarilor s-au mai păstrat pînă astăzi, majoritatea dispărînd cu timpul în răzlețirea celor cinci secole trecute, prin incendii, invazii, pierderi sau furturi, iar tipare sigilare ale orașului din veacurile XVI-XVII nu s-au mai păstrat de loc.

În ceea ce privește personalitatea unora dintre județii bucureșteni dispunem de date documentare foarte sumare asupra lor și acelea, înțelnite în mod întîmplător. Singurii județi pentru care există o asemenea documentație, ca de pildă Seman din Săcșor, Dumitru fiul lui Rahnea sau Gherghina al Brîndușei, din secolul al XVII-lea, ne îndreptățesc să afirmăm că județii erau în general recrutați din rîndul tîrgoveților avuți, știutori de carte și cunoscători ai practicilor juridice, dispunînd de moșii, case și prăvălii; deseori datorită funcției dobîndite averea lor sporînd, în așa fel încît descendenții lor ajungeau să pătrundă chiar în rîndurile micii boierimi. Astfel se știe că nepotul de fiu al județului Seman a fost cunoscutul logofăt și cărturar Stoica Ludescu, omul de casă al Cantacuzineștilor, pe care documentele vremii ni-l arată ca moștenitor atît al bunurilor bunicului său (prăvălii, case și pivnițe) cît și pe acelea ale pă-

¹⁾ *Ibid.* p. 487—488.

²⁾ *Ibidem*, p. 496.

³⁾ S. Jakó, *Sigilogratia cu referire la Transilvania (pînă la sfîrșitul sec. al XV-lea)* în *Documente privind ist. Romîniei. Introducere*, II, p. 570.

⁴⁾ Păstrată doar în cinci întipăriri sigilare eșalonate între 13 mai 1563 și 27 noiembrie 1580, cf. Vătămanu și Cernovodeanu, *op. cit.*

⁵⁾ Conservată în peceteile documentelor din 23 aprilie 1619 și 18 iulie 1628, cf. *ibidem*.

⁶⁾ În imprimările sigilare ale cărților orășenești din 1631—1632, 23 decembrie 1631 și 20 mai 1634, cf. *ibid.*

⁷⁾ Acest tip sigilar înregistrează trei variante conservate în peceteile de pe documentele dintre 14 octombrie 1653 și 17 iulie 1698, cf. Vîntosu, *op. cit.*, p. 499—501.

⁸⁾ Nicăieri nu avem documentată pentru București (sau alte orașe ale țării) în aceste vremuri, existența vreunei Case a Orașului, adică a Sfatului, care apare foarte tirziu, de abia în 1831, în epoca Regulamentului Organic după înființarea consiliului comunal (așa numitul Sfat Orășenesc al Poliției Bucureștilor), în frunte cu Președintele sau Maghiștratul.

rinților și-a Șerban logofătul și Stanca¹⁾. Se știe de altfel că Șerman județul și-a avut casele moștenite apoi de nepotul său Stoica Ludescu, în apropierea bisericii Colței de mai târziu; locul acestor case a fost transmis apoi prin moștenire boierilor Bărbătești apoi prin vânzare Racoviștilor, ajungând până în cele din urmă în stăpânirea postelnicului Constantin Suțu care a ridicat aici palatul ce adăpostește astăzi Muzeul de istorie a orașului București²⁾.

Un alt județ al Bucureștilor, Dumitru, vindea la 29 aprilie 1626 vistierului Hrizea din averea sa personală două răzoare de vie la Hohăia în județul Ilfov pe 2400 aspri gata, împreună și cu fiica sa Ilca, soția lui Calotă, care și-a vândut separat aceluiași boier alte două răzoare din zestrea ei cu 2000 de aspri³⁾.

Gherghina, fiul Brîndușei, județ al Bucureștilor, stăpânind un loc de casă în oraș în mahalaua numită mai târziu Aga Niță, îl vindea la 15 aprilie 1670 împreună cu copiii săi Constantin, Hrizea și Elena și cu ginerele său Iane, fiul lui Constantin căldărarul, lui Stan vistiernicelul, nepotul agăi Niță, pe 32 de taleri⁴⁾. În sfârșit mai știm că Ianache județul orașului la 14 mai 1673, era nepotul lui Gheorghe Negru⁵⁾, fost județ la 1631—1632 și că avea ca soție pe o Elina ce își vînduse un loc de casă în „ulița cea mare care merge spre casele Colții olucer“, ajuns mai târziu, la 18 noiembrie 1680, în stăpânirea lui Șerban vodă Cantacuzino⁶⁾.

Uneori, unii din județi semnând ca martori în diferite zapise ale târgoveților, își întăreau iscălitura cu pecete proprie (așa cum am întâlnit de pildă pe județii Gherghina și Dragotă⁷⁾), deoarece legenda sigiliilor orașului nu menționa în text nici numele, nici instituția județului și a pîrgarilor. În general legenda sigiliilor era alcătuită sau dintr-un text religios în legătură cu hramul invocat și reprezentat în emblemă sau cuprindea mențiunea sumară cu numele târgului sau orașului pentru care a fost făurit sau căreia îi aparținea („Această pecete de oraș București“ sau „Pecete de oraș de Bocorește“ 1626, etc.)⁸⁾. Există un singur sigiliu b. eștean din secolul al XVII-lea cu hramul obișnuit al Bunei Vestiri, avînd o legendă în care apare numele județului și menționarea celor 12 pîrgari, precum și data intrării în funcție a acestui dregător: † Gherghina județulu cu 12 pîrgari . . . leat 7152 [1643—1644]⁹⁾.

¹⁾ Documente privind istoria României, B, veac XVII. vol. IV, p. 571, nr. 585 (doc. din 28 oct. 1625); Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, XXXIV/17 (doc. din 10 apr. 1627); *ibid.*, XXXIV/18 (doc. din 28 iulie 1627); Acad. R.P.R., XLII/48 (doc. din 10 mai 1629); *ibid.*, LXXXVII/81 (doc. din 25 aug. 1634); Arh. St. Buc. Peceti 50 (doc. din 15 martie 1637); Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 13.987 (doc. din 12 iunie 1637). Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLXV/3 (doc. din 3 iulie 1658); *ibid.*, M-rea Nucetu, XV/6 (doc. din 28 sept. 1674), etc. Vezi și I. Ionașcu, Despre logofătul Stoica Ludescu și paternitatea cronicii „Istoria Țării Românești“ în „Analele Univ. „C. I. Parhon“, Seria Științe Sociale — Istorie, 1956, nr. 5, p. 261—299.

²⁾ Fl. Georgescu și P. Cernovodeanu, Muzeul de istorie a orașului București, București, 1960, p. 16—27 (istoricul locului).

³⁾ Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, IV/30.

⁴⁾ *Ibidem*, XLII/42.

⁵⁾ G. Potra, Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821), București, 1961, p. 166—167, nr. 85.

⁶⁾ I. Ionașcu, Documente bucureștene privitoare la proprietățile mănăstirii Colței, București, 1941, p. 55, nr. 27.

⁷⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 141—142, nr. 61, p. 145, nr. 64.

⁸⁾ E. Vîrtosu, Din sigilografia Moldovei și Țării Românești..., p. 499.

⁹⁾ *Ibidem*.

Acestea sînt singurele date pe care le cunosc asupra unor județi și familiile lor.

În ceea ce privește pîrgarii, datele de care dispunem sînt și mai sărăcăcioase, necunoscînd decît cîteva documente orășenești care să ateste nominal pe pîrgari, menținuți în mod curent în anonim. Astfel la 12 decembrie 1666 pîrgarii Toma, Badea, Stoian din Sirbi, Stan, Dan și Pitea, recrutați de obștea tîrgoveților — fără nici o determinare a profesiei însă — semnează alături de alți martori în cartea orașului¹⁾. Într-un alt document din 20 mai 1672 apare ca martor la o vînzare de prăvălii în București către Andruș, neguțătorul, probabil același Toma pîrgarul, amintit mai sus²⁾.

Pîrgarii, întotdeauna în număr de 12, aleși și ei de obștea orașului, în condiții pe care nu le cunoaștem — avînd în fruntea lor un *vătaf*³⁾ la sfîrșitul veacului al XVII-lea — ajutau și controlau pe județ în activitatea sa, erau delegați la fața locului pentru a împăca certurile și neînțelegerile dintre tîrgoveți, depuneau mărturii la hotărnicii, serveau ca jurători la judecăți și semnau, cîteodată, împreună cu județul, cărțile orașului, alături de ceilalți martori preoți, neguțători, meșteșugari, slujitori etc.

Actele bucureștene date de județ și pîrgari, scrise în general pe hîrtie obișnuită, în limba slavă în secolul XVI și romînă în secolul XVII și sigilate cu pecetea orașului aplicată în fum, începeau de regulă cu invocația simbolică (crucea), urmată de invocația verbală redată întotdeauna în limba slavă, chiar în actele scrise în romînește : *† Къ нмѣ отъца и сына и сѣктого дѣла, тронца единосѣшна и нрѣздѣлна къ вѣки, амин* adică, „În numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh, treimea cea de o ființă și nedespărțită în veci, amin”⁴⁾. O singură excepție o formează cartea județului Șerban din 29 martie 1698 care redă formula de invocație inițială în limba romînă : „În numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh Troiță una este nedespărțită”⁵⁾.

Urma apoi întitularea, în care figura de obicei ca emitent numele județului, urmat de preciziunea „cu 12 pîrgari”. Actul se încheia cîte odată în coroborare cu o formulă de sigilare, legalizată apoi de însăși punerea sigiliului orașului.

De foarte multe ori, actele orășenești erau emise nu numai în numele județului și al celor 12 pîrgari, ci și al altor categorii de locuitori : preoți, neguțători, la care se adăugau fără altă specificare „orășenii” și adeseori „bătrînii” ; prezența acestora drept coemitenți ai judeților do-

¹⁾ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 131—132, nr. 53.

²⁾ Arh. St. Buc., *M-reă Cotroceni*, XXV/24.

³⁾ La 29 martie 1698 este întilnit Gavrilă *vătaf* de pîrgari, semnînd după Șerban județul, alături de Ion, Ivașcu, Vasile, Udrea și Ene pîrgari, cartea orașului de întărire a unui loc de casă din mahalaua Stejarului către Mănăilă mare căpitan de lefegii (Arhiva Sfatului Popular *Grivița Roșie*, inventar 9, doc. 4). La 28 mai 1699 totuși aceștia sînt martorii lui Nica, fiul agăi Ivan, pentru vînzarea casei sale din mahalaua Moldovenilor către Tudor croitorul (*Ibidem*, doc. 5). La 20 octombrie 1705 un alt pîrgar Stoica, se numără printre martorii Smarandei, fiica lui Voico Nălbănuș din București, la vînzarea unor pogoane de vie în dealul Cernăteștilor către egumenul Ștefan de la mănăstirea Glavacioc (Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 37.373).

⁴⁾ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 451.

⁵⁾ Arhivele Sfatului Popular *Grivița Roșie*, inv. 9, doc. 4.

vedește existența a ceea ce s-a numit și „sfatul mare“, față de „sfatul mic“ sau „sfatul“ propriu zis, alcătuit numai din pîrgari ¹⁾).

În ceea ce privește atribuțiile organelor administrative orășenești în viața internă a Bucureștilor, ele erau multiple.

Una dintre cele mai importante, prin care se sublinia autoritatea acestora în oraș, era dreptul de judecată. Acest lucru îl specifică cu toată tăria hrisovul lui Gheorghe vodă Duca din 25 decembrie 1673 prin care hotărăște ca pîrcălabii — deci reprezentanții ai domniei — să nu aibă dreptul de a se amesteca în judecățile orășenilor, pe care trebuiau să le judece numai județul, pîrgarii și bătrînii orașului ²⁾).

Reprezentanții orașului erau aceia care judecau toate pricinile ivite între tîrgoveți, fie că era vorba de o proprietate aflată în oraș sau în afara orașului, fie că era vorba de conflicte de altă natură decît cele privind proprietatea.

Aceste afirmații se bazează pe o serie întregă de documente care relevă acest rol al judeților. Astfel, la 26 ianuarie 1592 Ștefan vodă Surdul trimitea pe jupînița Mihna și pe Rada, preoteasa popii Stan să le judece „județul și cu pîrgarii și preoții și bătrînii din București și să întocmească cum vor găsi după dreptate cu suflelele lor“ ³⁾. Sau de pildă cartea județului Dragotă și a celor 12 pîrgari din 8 iulie 1670 în care rezolva conflictul de proprietate dintre Ion paharnic și Spiridon vătăful de pușcărie pentru „podul uliței“ ⁴⁾, ori hrisovul lui Gheorghe vodă Duca din 15 ianuarie 1675 prin care județul Iane era trimis să facă o cercetare pentru o proprietate în mahalaua Zlătarilor din București a mănăstirii sf. Ioan Botezătorul din Focșani ⁵⁾.

Aceste documente demonstrează că indiferent dacă era vorba de mănăstiri, boieri sau tîrgoveți, dacă obiectul procesului se afla în oraș, pricina se judeca în fața organelor administrative orășenești, care dădeau sentința definitivă.

De multe ori județii, judecau chiar atunci oînd cele două părți nu erau locuitori ai orașului București, dar obiectul procesului se afla în oraș, așa cum ne-o dovedește cartea județului Vladul din 18 iulie 1628 care judeca pîra intervenită între mănăstirea Cernica, Ionașco comisul și Fota din Tîrgoviște, pentru un loc în București al popii Neagului ⁶⁾.

Tot în atribuțiile organelor administrative orășenești intra și aceia de a urmări fixarea și strîngerea dărilor datorate de orășeni și în special a birului. Nu cunoaștem documente care să ne arate în mod precis criteriile de fixare și de strîngere a dărilor în oraș. Faptul însă că în atribuțiile organelor orășenești intra și organizarea fiscală, reiese din documente care ne indică că în București existau anumite categorii de orășeni, ce nu se supuneau autorității fiscale a organelor administrative orășenești. Printre acestea erau cîteva proprietăți mănăstirești din oraș, slujitori și unii preoți, în special de la biserica domnească a curții. Astfel, la 6 septembrie 1613, Radu vodă Mihnea scutea mahalagii din jurul mă-

¹⁾ E. Vîrtosu, *ibidem*.

²⁾ Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 723.

³⁾ *Documente privind istoria Romîniei*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 32—33, nr. 40.

⁴⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 153—154, nr. 71.

⁵⁾ *Documente privind istoria orașului București* (ediția Muzeului de istorie a orașului București), Buc., 1960, p. 41—44, nr. 9.

⁶⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării București*, CCLVII/1.

năstirii sf. Troiță (Radu Vodă) de toate dările pentru ca să lucreze numai pentru mănăstire, precizînd că „Și tu județ, cu 12 pîrgari și voi orășenilor să vă feriți de oamenii sfintei mănăstiri”¹⁾. De asemeni întărind pentru aceeași mănăstire la 31 decembrie 1616 mai multe sate, bălți, vămi de vite, mori, țigani și cîțiva oameni sîrbi și alți oameni străini „în pace și slobozi de bir și de ori cîte dăjdii și slujbe sînt preste an”²⁾, Alexandru vodă Iliaș porunceă „pentru aceasta și tu județule, cu cei 12 pîrgari să aveți a-i lăsa în pace de bir și de toate dăjdiile”. Tot pentru mănăstirea Radu Vodă, Matei vodă Basarab întărea la 20 mai 1636 un loc de moară, poruncind „ca să nu fie supărată nici de vornicul din acest oraș București, nici de județul cu 12 pîrgari, nici de orășenii, nici de slugă domnească”³⁾, iar la 29 martie 1649, același voievod hotăra ca „lopătarii și alți oameni ai mănăstirii Radului voievod să fie în pace de birarii și de județii din București”⁴⁾. În sfîrșit, trei hrisoave de privilegii de la Alexandru vodă Iliaș (3 mai 1629)⁵⁾, Matei Basarab (11 decembrie 1632)⁶⁾ și Constantin Brîncoveanu (31 ianuarie 1689)⁷⁾, scutind preoții, diaconii și grămăticul bisericii Curții domnești din București, avertizau că „tu județul cu 12 pîrgari, foarte să te ferești de casele și de bucatele acestor preoți... de nimica val sau bîntuială să nu aibă... fiind scutiți de toate dăjdiile... cîte vor ieși de la vistieria domniei mele preste an, în țară”.

Una din atribuțiile organelor orășenești pentru care dispunem de cele mai multe știri documentare este însă aceia privitoare la confirmarea tranzacțiilor făcute în București, a daniilor și a moștenirilor lăsate de țîgoveți. Județul și pîrgarii erau cei care confirmau orice schimbare de proprietate survenită în București, fie că era vorba de feudali, mănăstiri sau orășeni și uneori chiar vînzările sau cumpărările de proprietăți din afara orașului, atunci cînd împriuinății erau bucureșteni.

În total s-au păstrat pentru perioada 1563—1699, 24 cărți ale orașului București de întărire a proprietăților diferiților neguțători, meșteșugari sau țîgoveți fără profesiune definită în oraș, 15 cărți de întărire pentru proprietăți boierești și 8 cărți de întărire pentru proprietăți mănăstirești, cu totul 47 de cărți orășenești din 58 cîte ni s-au păstrat pînă astăzi.

Chiar cea mai veche carte de județ cunoscută pînă în prezent, aceea a lui Necula a lui Bobanea din 13 mai 1563, constituie o întărire către Ghergoman grecul a unei prăvălii de lîngă biserica Curții domnești din „pazar” (piață). Printre alte asemenea acte de confirmare a proprietăților țîgoveților din oraș amintim cartea lui Stan județul și a celor 12 pîrgari din 30 mai 1589, întărind lui Ianache cizmarul pivniță și două prăvălii din oraș cumpărate pe 6000 de aspri gata⁸⁾, sau cartea lui Gheorghe Negru județul din 1631—1632 pentru locul lui Stamate neguțător din Pitești în mahalaua numită mai tîrziu a Tabacilor⁹⁾, sau aceea a lui Gher-

¹⁾ Documente privind istoria Romîniei, B, veac XVII, vol. II, p. 221, nr. 204.

²⁾ *Ibidem*, vol. III, p. 79, nr. 67.

³⁾ Arh. St. Buc., M-reă Radu Vodă, XXXIV/20.

⁴⁾ *Ibidem*, XXXI/15.

⁵⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 86—87, nr. 6.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 91, nr. 10.

⁷⁾ *Ibidem*, p. 195—196, nr. 110.

⁸⁾ Doc. privind ist. Romîniei, B, veac XVI, vol. V, p. 411, nr. 425.

⁹⁾ Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 727—728 (cu facsimil).

ghina județului din 30 martie 1661 pentru prăvăliile lui Cernica abagiul¹⁾ și multe altele. Dintre cărțile orașului de confirmare a proprietăților boierești din București amintim pe acea a județului Stan din 9 ianuarie 1578 întărind stăpînirea unei prăvălii de către Preda paharnic²⁾, sau acea a județului Dumitru din 9 iulie 1605 pentru șapte prăvălii ale vornicesei Chiajna, văduva lui Cernica vornicul³⁾, ori acea a lui Gherghina județul din 27 februarie 1666 pentru „cumpărăturile“ lui Șerban Cantacuzino, mare postelnic, viitor domn, în mahalaua bisericii Grecilor⁴⁾ etc.

În sfîrșit menționăm și cîteva cărți de întărire date pentru proprietăți mănăstirești și bisericicești din București, ca de pildă acelea pentru mănăstirea sf. Troiță din oraș date de către județii Baciul, Dumitru, Ianu și Șerban între 1587—1698⁵⁾, sau pentru biserica sf. Nicolae a jupînesei Caplea dată de Necula județul la 20 mai 1571⁶⁾, ori acea pentru mănăstirea sf. Ioan cel Mare, dată de județul Toma la 15 februarie 1677⁷⁾ ș.a.

Printre atribuțiile judeților și ale pîrgarilor din București mai trebuie să menționăm în legătură cu confirmarea diferitelor stăpîniri în oraș și operațiile de hotărniciri a locurilor de case, pivnițe și prăvălii și legalizarea lor prin cărți ale orașului. Pentru asemenea acțiuni există o serie de cărți de la județii Gherghina în 1664, Dragotă între 1669—1670, Toma în 1677, Stoica în 1693 și Șerban în 1699, delimitînd diferite proprietăți prin specificarea hotarelor, date în special pentru boierii Radu Dudescu postelnic, Hristodor paharnicul, Vergo mare portar⁸⁾, ș.a., sau biserici și mănăstiri (biserica sf. Gheorghe Vechi, mănăstirile sf. Ioan cel Mare, Stelea, Radu Vodă etc.)⁹⁾. Chiar ultimele documente în care este menționat Șerban cel din urmă județ al orașului București, în calitate însă de fost județ la 10 februarie 1705 și 2 iunie 1707, sînt tot hotărnicii (ale proprietăților mănăstirii sf. Sava la Grozăvești¹⁰⁾ și ale marelui căpitan Radu Dudescu la Dudești-Cioplea¹¹⁾, unde Șerban figurează ca simplu martor și hotarnic.

Nu putem însă încheia tratarea organizării administrative a orașului București în veacurile XVI—XVII, fără a aminti și de participarea reprezentanților domniei la conducerea orașului, deoarece după cum am mai amintit în cursul expunerii, orașul București în calitate de proprietate personală a domnului, nebucurîndu-se de o autoadministrare completă, se afla

¹⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 122, nr. 44.

²⁾ *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVI, vol. IV, p. 304, nr. 308.

³⁾ *Ibid.*, B, veac XVII, vol. I, p. 180, nr. 175.

⁴⁾ Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXV/14.

⁵⁾ Documentele din 6 februarie 1587 (cf. *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVI, vol. V, p. 294—295, nr. 307); 23 aprilie 1619 (*Ibid.*, B, veac XVII, vol. III, p. 352, nr. 313); 17 iulie 1624 (*ibid.*, vol. IV, p. 447—448, nr. 457) și 17 iulie 1698 (Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII/36).

⁶⁾ *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVI, vol. IV, p. 20—21, nr. 20.

⁷⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90.

⁸⁾ Documente din 1 august 1669 (G. Potra, *ibid.*, p. 145, nr. 64); 4 noiembrie 1670 (Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XLII/44) și 11 octombrie 1693 (*Doc. privind ist. oraș. Buc.*, ed. M.I.B., p. 53—55, nr. 18).

⁹⁾ Documente din 6 marie 1664 (I. Ionașcu, *Documente bucureștene privind proprietățile mănăstirii Colțea*, p. 8—10, nr. 4); 15 mai 1670 (Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII/15), 30 mai 1670 (*Ibid.*, XXXIV/29); 15 februarie 1677 (G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90) și 10 martie 1699 (Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLIII/2).

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., *M-rea sf. Sava*, I/1.

¹¹⁾ Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 35.848.

sub dubla jurisdicție a organelor locale și a reprezentanților puterii domnești.

Reprezentanții domniei nu se amestecau însă în întreaga viață internă a orașului, ei urmărind numai îndeplinirea hotărârilor domnești și încasarea veniturilor cuvenite domniei. În unele cazuri, participau alături de reprezentanții orașului la diferite acțiuni privind pe slujitorii din oastea domnească.

Printre reprezentanții domniei, rolul cel mai înalt în ierarhia gradelor pentru București îl deținea vornicul, cu atribuții juridice de instanță superioară în conflictele ivite în oraș, mai ales între categorii de locuitori care ieșeau de sub jurisdicția organelor administrative orașenești, ca de pildă slujitorii domniei, iar uneori acest dregător avea funcții fiscale de strângere a birurilor de la unii orașeni ¹⁾.

În calitate de judecător întâlnim pe vornic la București în 8 iulie 1670, când i se adresează în Divan împričinații Ion paharnicul și Spiridon vătăful de pușcărie pentru reglementarea stăpînirii unui loc pe „podul uliții” ²⁾ sau la 17 aprilie 1681 cînd judeca un conflict de proprietate între diferiți boieri învecinați bisericii mahalalei Săpunari ³⁾. În calitate de strîngător de biruri îl întâlnim pe acest dregător în hrisovul lui Matei Basarab din 20 mai 1636 cînd scutind de dări un vad de moară al mănăstirii sf. Troiță, voievodul amintea ca aceasta să „nu fie supărată nici de vornicul din acest oraș București” ⁴⁾.

Dintre dregătorii domnești inferiori cu atribuții mai mult de hotarnici și de coasociați ai județului și pîrgarilor în delimitări de proprietăți, întâlnim pe pîrcălab, pe al doilea vornic și pe al doilea portar; aceasta pînă la mijlocul veacului al XVII-lea, deoarece după 1653, județii și pîrgarii apar într-un rol de subordonare față de toți dregătorii domnești.

Rolul pîrcălabilor este mult mai evidențiat în alte orașe decît în București pentru veacurile XVI—XVII mai ales în calitatea de strîngători ai veniturilor cuvenite domniei din vămile și tîrgurile din oraș. În București nu am întâlnit pentru această atribuție fiscală a lor decît două mărturii și acestea tîrzii, tocmai din 1 ianuarie 1695 și 10 februarie 1705 prin care Constantin vodă Brîncoveanu îi împuternicea să ție vama tîrgului (în primul document) ⁵⁾ și dispunea ca mănăstirea sf. Sava să aibă pace de către „părcălabii ce sînt de curtea domnească” (într-al doilea) ⁶⁾. Mai întâlnim într-un alt hrisov de la Gheorghe vodă Duca din 15 ianuarie 1675 un Necula „părcălabul de curtea domniei mele” trimis împreună cu Iane, județul orașului și cu Drăgoi vătăful de lemnărie să prețuiască o casă în București pentru care exista un conflict între mănăstirea sf. Ioan din Focșani și Vintila căpitan Surmaciul ⁷⁾.

Pentru al doilea portar și al doilea vornic, documentația este mai bogată, acești dregători fiind întotdeauna trimiși de voievod din Divanul său ca să reglementeze împreună cu județul orașului și pîrgarii, diferite litigii

¹⁾ L. Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor...*, p. 68—70.

²⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 153—154, nr. 71.

³⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/5.

⁴⁾ *Ibid*, *M-rea Radu Vodă*, XXXIV/20.

⁵⁾ Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Codica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, (1962), p. 379—380, nr. 19.

⁶⁾ Arh. St. Buc., *M-rea sf. Sava*, I/1.

⁷⁾ *Doc. privind istoria oraș. București*, ed. M.I. B.p. 41—44, nr. 9.

de proprietate, în care erau amestecați și slujitorii domnești. Astfel întâlnim în asemenea atribuții — alături de dregătorii obștei târgoveților —, în rîndul celor de al doilea portari, pe Ianiul 15 mai 1626,¹⁾ Tănase la 12 decembrie 1666²⁾, 15 februarie 1668³⁾ și 12 decembrie 1674⁴⁾, Tudor la 15 iunie 1669⁵⁾ și Teodosie la 30 mai 1670⁶⁾, iar în rîndul celor de al doilea vornici, pe Cîrstea la 15 martie 1667⁷⁾, Manea la 8 mai⁸⁾ și 8 iulie 1670⁹⁾, Tudosie la 15 mai¹⁰⁾ și la 20 noiembrie 1670¹¹⁾, 27 ianuarie 1672¹²⁾ și 14 iunie 1677¹³⁾, pe Tudorașco la 8 iunie 1675¹⁴⁾, pe Toma la 15 februarie 1677¹⁵⁾, pe Radu bucureșteanul la 17 aprilie 1681¹⁶⁾, pe Manole la 7 august 1696¹⁷⁾, pe Stan la 17 iulie 1698¹⁸⁾ și în sfîrșit pe Ghica la 10 martie 1699¹⁹⁾.

În afară de acești reprezentanți ai domniei, găsim menționate în București și o serie de „slugi domnești”, fără o determinare precisă, care îndeplineau diversele sarcini date de domn și în special stringerea dărilor. Pe această îi găsim astfel amintiți în documente: „Voi toate slugile domniei mele... să vegheți de oamenii sventei mănăstiri... să se rîpaose în pace” (6 septembrie 1613)²⁰⁾, sau „Voao birarilor și voi toate slugile domniei mele... să vă feriți și în pace să lăsați... de toate dăjdiile...” (3 mai 1629)²¹⁾, sau în sfîrșit „voi toate slugile domniei mele și voi vinăriceilor și voi păhărniceilor și voi care umblați de fum...” (11 decembrie 1632)²²⁾ ș.a.

În decursul veacului al XVII-lea, începînd din 1642 în vremea domniei lui Matei Basarab, apar și alți dregători domnești în viața orașului București, a căror sferă de acțiune însă nu se limita doar la administrarea orașului. Aceștia sînt „ispravnicii de scaun”, al căror număr varia de la doi la trei și atingeau maximum pe acela de cinci, constituind un fel de consiliu de regență — ceea ce s-a numit în secolele XVIII și XIX „caimacami” — adică locuitori ai domnului în timpul absenței sale din oraș sau chiar din țară, cu largi atribuții executive și jurisdicția asupra întregii țării²³⁾. Deși ispravnicii de scaun, nu se amestecau aparent mai mult decît domnia în treburile ora-

¹⁾ Academia R.P.R., LXXIV/4.

²⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 131—132, nr. 53.

³⁾ Arh. St. Buc., *M-reă sf. Ioan cel Mare*, XII/4.

⁴⁾ *Ibid.*, XII/6.

⁵⁾ Arh. St. Buc., *Donații*, XXX/18.

⁶⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 151—153, nr. 70.

⁷⁾ *Ibid.*, p. 132, nr. 54.

⁸⁾ *Ibid.*, p. 149—150, nr. 68.

⁹⁾ *Ibid.*, p. 153—154, nr. 71.

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., *M-reă Radu Vodă*, XXIII/15.

¹¹⁾ I. Ionașcu, *Documente bucureștene privind proprietatea mănăstirii Colțea*, p. 30—32, nr. 14.

¹²⁾ Arh. St. Buc., *M-reă Cotroceni*, XXV/23.

¹³⁾ *Ibidem*, mss. 1234, fo. 226—227.

¹⁴⁾ *Ibid.*, *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/3.

¹⁵⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90.

¹⁶⁾ Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/5.

¹⁷⁾ *Ibid.*, *M-reă Radu Vodă*, LXV/2.

¹⁸⁾ *Ibid.*, XXIII/36.

¹⁹⁾ *Ibid.*, *Mitropolia Țării Românești*, CCLIII/2.

²⁰⁾ *Doc. privind ist. Romîniei*, B, veac XVII, vol. II, p. 221, nr. 204.

²¹⁾ G. Potra, *op. cit.*, p. 86—87, nr. 6.

²²⁾ *Ibid.*, p. 91, nr. 10.

²³⁾ Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureștilor*, în „Studii și cercetări științifice, Istorie”, Iași, XIII (1962), fasc. 1, p. 129—138.

şului, totuşi recrutarea lor din sinul mării boierimi şi a celor mai de frunte dregători ai Divanului (mari logofeţi, mari vornici etc) interesaţi în stăpîniri de locuri şi proprietăţi în Bucureşti în dauna tîrgoveţilor de rînd; contribuia la întărirea poziţiilor boierimii în oraş şi la continua slăbire a semi-autonomiei oraşului, prin scăderea autorităţii judeţilor şi a pîrgarilor¹⁾.

La începutul secolului al XVIII-lea, după cum am mai amintit dispărea semi-autonomia Bucureştilor, iar funcţiile judeţilor şi pîrgarilor sînt desfiinţate de domnie, conducerea oraşului fiind atribuită exclusiv dregătorilor domneşti.

Cauzele acestui fenomen trebuiesc căutate în procesul general de prefaceri economico-sociale prin care a trecut cetatea de scaun a Țării Româneşti în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în perioada de consolidare a regimului nobiliar instaurat de marea boierime.

După ce şi-a stabilit reşedinţa unică şi definitivă la Bucureşti în 1659, domnia a dus o politică de accentuată sprijinire a procesului de infiltrare a feudalilor în oraş. Stăpîni pe puterea economică, ca posesori de întinse domenii funciare, marii boieri s-au văzut angajaţi într-o continuă luptă pentru obţinerea dregătoriilor importante, care le asigurau dominaţia politică. De aceea, odată cu părăsirea Tîrgoviştei ca cetate de scaun, boierii de frunte ai Divanului şi-au strămutat locuinţa la Bucureşti, spre a fi în apropiere de domn şi a-şi păstra poziţia dominantă în stat.

Pe de altă parte nevoia din ce în ce mai pronunţată de a-şi desface surplusul produselor agricolo-pastorale pe piaţa oraşului, a împins pe boieri la cumpărarea masivă de terenuri în Bucureşti, pe care să-şi construiască hănurii şi prăvălii, pivniţe etc. Pentru aceasta, fie că sileau pe tîrgoveţii de rînd, meşteşugari sau neguţatori mărunţi, să se despartă de locurile centrale, fie că înduplecau pe domn, care exercita dreptul de proprietate supremă asupra oraşelor, să le dăruiască suprafeţe întinse în oraş, alungînd prin violenţă pe locuitorii azezaţi, cu ştirerea domniei, de multă vreme pe ele²⁾. Între altele este edificatoare izgonirea tabacilor între 1668—1674 din mahalaua lor aflată odinioară între mănăstirile sf. Ioan cel Mare, Sărin-dar şi Iacul lui Gheorghe Dura neguţătorul (Cişmîgiul), tocmai la marginea oraşului, pe moşia mănăstirii Radu Vodă, de către boierii Bălăceni,

¹⁾ *Ibidem*, p. 134—135.

²⁾ Astfel la 14 iulie 1670 Antonie vodă din Popeşti întărea pitarului Radu Țigănescu un loc de casă în Bucureşti, de pe care urma să izgonească pe rumîni şi Țigăni care își făcuseră case, după ce-și vor plăti chiria pentru timpul cît locuiseră acolo (G. Potra, *op. cit.*, p. 154, nr. 72). Pentru a-și răsplăti boierii devotați și Constantin vodă Brîncoveanu le-a dăruit locuri centrale de case în oraş. Astfel la 12 iulie 1693 marele paharnic Cornea Brăiloiu era împroprietărit de domn în Prundul Dimboviței, îngăduindu-i-se să-și mai rotunjească stăpînirea prin achiziționarea de mici proprietăți aparținînd unor oameni nevoiași, în special abagii, azezați pe Gîrlita (Academia R.P.R., XLV/84). La 8 februarie 1696 domnul a dăruit lui Alexandru fost mare postelnic un teren în mahalaua Olteniilor „fiind loc domnesc ca să-și facă casă și temeii” (Arh. St. Buc., mss. 705, fo. 81 vo—82) și tot în același an a întărit și omului său de casă Ianache Văcărescu mare agă un loc în mahalaua bisericii Dînr-o Zi „fiind loc domnesc, pe care își făcuseră unii și alții case” (*Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, ed. M.I.B., p. 56—59, nr. 20). La fel a răsplătit și pe Pătrașco Brezoianu mare șetrar la 8 martie 1703 încuviințîndu-i să ia locu: domnesc din mahalaua popii Stoica (Brezoianu de mai tîrziu) gonind pe oamenii de rînd ce locuiau acolo (*Ibidem*, p. 66—68, nr. 27).

Dudești, Cantacuzini și egumenii de la sf. Ioan cel Mare și Sărindar¹⁾. Concomitent cu marea boierime mănăstirile și bisericile din oraș au primit din partea domniei părți importante din moșia orașului și din dealurile cu vii, în dauna locuitorilor terenurilor acaparate de ele, care au fost adesea aduși în mod samavolnic la regimul țăranilor dependenți.

Firește că domnii aveau grijă și de ei însăși. În timpul domniei sale, Șerban Cantacuzino a înființat în mahalaua bisericii Grecilor — pe locul unde este astăzi Banca de Stat — vestitul său han, un mare antrepozit de mărfuri aduse din afară și totodată loc de desfacere a lor pentru oraș, dar mai ales pentru restul țării, indiciu al largirii pieții interne. Procesul de acaparare al terenurilor din oraș a fost continuat cu îndărătnicie atât de mănăstirea Cotroceni, înființată de Șerban Cantacuzino, care a răsluit suprafețe mari din partea de apus și de nord a orașului, cât și de alte fundații bisericești, care în secolul XVIII au ajuns să stăpânească mai mult de jumătate din teritoriului Capitalei²⁾.

În afara acestui proces brutal și sistematic de depozedare a târgoveților de rînd de proprietățile lor, domnia le-a mai agravat situația, mai ales în vremea lui Constantin vodă Brîncoveanu, prin aruncarea asupra lor a numeroase poveri bănești și prestații. De pildă, târgoveții erau supuși în 1698 la următoarele obligații față de puterea centrală: birul slujitoresc, birul mărunt de țară, darea mierii cu ceară, darea găleții și a finului, carul de oaste, galbenul de fum, zaharele, sursatul, birul lefilor și al oștii, văcăritul, oieritul, poclonul hanului și al steagului, seama a doua și a treia, podvoadele, merticele, conacele, caii de olac, alte dăjdii și „mîncături” pe lingă contribuția de haraci ce se ridica la 60 de ughi și la „seama cea mare”, tot de 60 de unghi³⁾. Brîncoveanu a practicat o nemai-pomenită fiscalitate, silit la aceasta și de obligațiile sporite ce și le luase față de turci, cărora — pentru a se menține în scaunul domnesc —, le-a dat an de an mai mare tribut, mai multe peșcheșuri (daruri), cereale, vite, lemne etc.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, alianța dintre domni, marea boierime și clerul înalt, s-a lovit adesea de organele administrative ale obștei târgoveților din București, care au luat apărarea orașenilor în desele conflicte cu stăpînirea. Administrația orașului — îndeplinită de județ și pîrgari — a venit adesea în fața domnilor cu pîri îndreptățite împotriva boierilor, egumenilor sau dregătorilor domnești abuzivi. Regimul nobiliar instaurat de marea boierime în oraș — ca și în restul țării de altfel — a încercat în fel și chip să limiteze autoritatea judeților și a pîrgarilor, plasîndu-i aproape în permanență în această vreme, sub dependența dregătorilor subordonați domniei, ai doilea portari și vornici, iar ispravnicii scaunului domnesc, recrutați din boierii de frunte ai Divanului, au sprijinit în judecățile lor ori de cîte ori au putut pe boieri și pe slujitorii domnești împotriva târgoveților de rînd⁴⁾. Boierimea și-a atras în

¹⁾ Arh. St. Buc., *M-re a sf. Ioan cel Mare*, XII/4 și 6; G. Potra, *op. cit.*, p. 162—163, nr. 82; Dimitrie Ionescu, *O danie a lui Constantin vodă Brîncoveanu pentru Sărindar*, în „Revista istorică”, XVIII (1932), nr. 7—9 (iulie-septembrie), p. 263—264.

²⁾ I. Ionașcu, *Aspecte demografice și sociale din București la 1752*, în „Revista Arhivelor” II (1959), nr. 2, p. 118—120.

³⁾ D. D. Giurescu, *Anafulul...*, p. 389—390, nr. 35.

⁴⁾ D. Berindei, *op. cit.*, p. 136—137.

această acțiune de partea sa chiar și negustorimea avută, încercînd să substituie autorității județului și a pîrgarilor în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea pe aceea a staroștilor de neguțători, după cum rezultă de pildă dintr-un document din 7 august 1696, prin care un Ianoș staroste de neguțători, împreună cu alți trei neguțători, dau o carte de stăpînire mănăstirii Radu Vodă, în locul județului și a pîrgarilor, în urma unei hotărnicii făcute împreună cu Manole al doilea vornic¹⁾. Este caracteristic chiar faptul că cel din urmă document menționînd pe Șerban județul în funcție la 10 martie 1699, nu mai este o carte a orașului întărită cu sigiliul Bucureștilor ci o carte de hotărnicie obișnuită, fără peceti, a proprietăților bisericii sf. Gheorghe Vechi²⁾, în care Șerban apare neînsoțit de pîrgari și amintit ultimul după șase boieri hotarnici, deci într-o poziție de vădită subordonare.

Pînă în cele din urmă, pentru ca marea boierime, negustorimea înstărită și înaltul cler să poată profita nestîngerite de privilegiile lor în București, iar dregătorii domnești să nu mai fie stînjiți în exercitarea atribuțiilor lor fiscale și juridice în favoarea claselor dominante de către organele reprezentînd vechea autonomie a orașului care le făcea opoziție, Constantin vodă Brîncoveanu n-a mai tolerat după 1701 instituția județului și a celor 12 pîrgari, aleși anual de obștea tîrgoveților pentru administrarea Bucureștilor, trecînd sarcinile lor asupra marelui agă, a marelui căpitan de dorobanți și a altor dregători domnești.

În felul acesta, datorită poziției dominante cîștigată de marea boierime în viața internă a Bucureștilor, încetează semi-autonomia orașului, odată cu secolul al XVIII-lea deschizîndu-se o nouă etapă în istoria sa administrativă, bazată pe o organizație autoritar-nobiliară, dependentă direct de domnie, în condițiile regimului turco-fanariot înpămîntenit în Țara Romînească la 1716.

¹⁾ Arh. St. Buc., *M-reu Radu Vodă*, LXV/2.

²⁾ Ibid, *Mitropolia Țării Romînești*, CCLIII/2.

LISTA JUDEȚILOR ORAȘULUI BUCUREȘTI

Necula al lui Bobanea	13 mai 1563 ¹⁾ ; 20 mai 1571 ²⁾ ; 6 mai 1572 ³⁾ .
Stan	26 mai 1577 ⁴⁾ ; 9 ianuarie 1578 ⁵⁾ ; 5 iulie 1578 ⁶⁾ .
Caloian	28 noiembrie 1580 ⁷⁾ .
Baciul	6 februarie 1587 ⁸⁾ .
Stan	30 mai 1589 ⁹⁾ .
Vilcan	15 februarie 1590 ¹⁰⁾ ; 14 aprilie 1590 ¹¹⁾ .
Seman din Săcșor	26 ianuarie 1592 ¹²⁾ ; 2 februarie 1594 ¹³⁾ .
Dumitru	9 iulie 1605 ¹⁴⁾ .
Dumitru	23 aprilie 1619 ¹⁵⁾ ; după 23 aprilie 1619 ¹⁶⁾ .
Ianiu	17 iulie 1624 ¹⁷⁾ ; 17 iulie 1625 ¹⁸⁾ .
Dumitru	15 mai 1626 ¹⁹⁾ .
Vlad	18 iulie 1628 ²⁰⁾ ; 8 decembrie 1628 ²¹⁾ .
Gherghe Negru	1631—1632 ²²⁾ .
Dumitru	23 decembrie 1631 ²³⁾ ; 20 mai 1634 ²⁴⁾ .
Gherghina	14 octombrie 1653 ²⁵⁾ ; 6 noiembrie 1657 ²⁶⁾ ; 30 martie 1661 ²⁷⁾ ; 27 aprilie 1664 ²⁸⁾ ; 24 mai 1665 ²⁹⁾ ; 18 iunie 1665 ³⁰⁾ ; 27 februarie 1666 ³¹⁾ ; 12 decembrie 1666 ³²⁾ .

1) *Documente privind istoria României B*, veac XVI, vol. III, p. 177, nr. 212

2) *Ibidem*, vol. IV, p. 20—21, nr. 20

3) *Ibid*, p. 72, nr. 75

4) *Ibid*, p. 274—275, nr. 274

5) *Ibid*, p. 304, nr. 308

6) *Ibid*, p. 324, nr. 330

7) *Ibid*, p. 493—494, nr. 484

8) *Ibid*, vol. V, p. 294—295, nr. 307

9) *Ibid*, p. 411, nr. 425. Probabil identic cu Stan din 1577—1578.

10) *Ibid*, p. 430—431, nr. 448

11) *Ibid*, p. 439—440, nr. 454

12) *Ibid*, vol. VI, p. 33, nr. 40

13) *Ibid*, p. 100—101, nr. 113

14) *Ibid B*, veac XVII, vol. I, p. 180, nr. 175

15) *Ibid*, vol. III, p. 352, nr. 313. Poate identic cu Dumitru din 1605 ?

16) *Ibid* p. 352—353, nr. 314

17) *Ibid*, vol. IV, p. 447—448, nr. 457

18) Arh. St. Buc., *M-rea Nucet*, XV/3

19) Academia R.P.R., LXXIV/4. Probabil identic cu Dumitru din 1619.

20) Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/1

21) Academia R.P.R., CCCC/2

22) Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 727—728.

23) N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 343—344, nr. XI. Probabil identic cu Dumitru din 1619 și 1626.

24) Arh. St. Buc., *M-rea Cimpulung*, LXIII/12.

25) Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXV/8

26) G. Potra, *Documente pricitoare la istoria orașului București*, p. 116—117, nr. 38

27) *Ibid*, p. 122, nr. 44

28) I. Ionașcu, *Documente bucareștene privitoare la proprietățile mănăstirii Colțea*, p. 14—16, nr. 7

29) G. Potra, *op. cit.*, p. 126—127, nr. 49

30) *Documente privind istoria orașului București* (ed. M.I.B.), p. 34—36, nr. 6

31) Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni* XXV/14

32) G. Potra, *op. cit.*, p. 131—132, nr. 53

Dragotă	15 martie 1667 ¹⁾ ; 2 iulie 1667 ²⁾ ; 25 august 1667 ³⁾ ; 12 iunie 1668 ⁴⁾ ; 15 iunie 1669 ⁵⁾ ; 15 iunie 1669 ⁶⁾ ; 18 iunie 1669 ⁷⁾ ; 1 august 1669 ⁸⁾ ; 8 mai 1670 ⁹⁾ ; 15 mai 1670 ¹⁰⁾ ; 30 mai 1670 ¹¹⁾ ; 8 iulie 1670 ¹²⁾ ; 4 noiembrie 1670 ¹³⁾ ; 20 noiembrie 1670 ¹⁴⁾ ; 27 ianuarie 1672 ¹⁵⁾ .
Ianache	22 iunie 1672 ¹⁶⁾ ; 14 mai 1673 ¹⁷⁾ .
Toma	16 mai 1675 ¹⁸⁾ ; 8 iunie 1675 ¹⁹⁾ ; 15 februarie 1677 ²⁰⁾ ; 9 mai 1677 ²¹⁾ ; 14 iunie 1677 ²²⁾ .
Stoica	11 octombrie 1693 ²³⁾ .
Șerban Ștrea	29 martie 1698 ²⁴⁾ ; 17 iulie 1698 ²⁵⁾ ; 10 martie 1699 ²⁶⁾ .

1) *Ibid.*, p. 132, nr. 54

2) *Ibid.*, p. 134—134, nr. 56

3) Arh. St. Buc., *M-reă Cotroceni*, XXV/18

4) N. Iorga, *op. cit.*, p. 342—343, nr. X și repetat în p. 346, nr. XV.

5) Arh. St. Buc., *M-reă Cotroceni*, XXV/20

6) *Ibid.*, *Donajii*, XXX/18

7) I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 21—23, nr. 10

8) G. Potra, *op. cit.*, p. 145, nr. 64

9) *Ibid.*, p. 149—150, nr. 68

10) Arh. St. Buc., *M-reă Radu Vodă*, XXIII/13

11) G. Potra, *op. cit.*, p. 151—153, nr. 70

12) *Ibid.* p. 153—154, nr. 71

13) Arh. St. Buc., *M-reă Radu Vodă*, XLII/44

14) I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 30—32, nr. 14

15) Arh. St. Buc., *M-reă Cotroceni*, XXV/23

16) G. Potra, *op. cit.*, p. 165—166, nr. 84

17) *Ibid.*, p. 166—167, nr. 85

18) *Ibid.*, p. 168—169, nr. 86

19) Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCLVII/3

20) G. Potra, *op. cit.*, p. 171—172, nr. 90

21) Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCXLIX/4

22) *Ibid.*, mss. 1234, fo. 226—227.

23) *Documente privind istoria orașului București* (ed. M.I.B.), p. 53—55, nr. 18

24) Arhiva Sfatului popular „Grivița Roșie”, inv. 9, doc. 1

25) Arh. St. Buc., *M-reă Radu Vodă*, XXIII/36

26) *Ibid.*, *Mitropolia Țării Românești*, CCLIII/2